

Borvendég Zsuzsanna

Közvetítőkereskedelem és offshore a szocialista Magyarországon

Intermediation and Offshore in Socialist Hungary

Összefoglalás

Magyarország sajátos geopolitikai adottságai következtében gazdasági összekötő lett a két világrend között a hidegháború idején. Egykori náci hírszerzőkkel, tisztségviselőkkel alakították ki azt a kapcsolatrendszert, amelynek segítségével később felfuttatták a közvetítőkereskedelem sajátos technikáját. A hetvenes évek elejére megerősödött egy gazdasági érdekcsoport Magyarországon, amely egyre erőteljesebb befolyást gyakorolt a pártállam működésére. A korabeli állami külkereskedelmi vállalatok, az úgynevezett „impexek” vezetői titkosszolgálati támogatással és pénzügyi szakemberek segítségével – egy nyugati irányultságú pénzügyi hálózathoz kapcsolódva – elérték, hogy a blokkban egyedülálló módon szabadon alapíthattak cégeket a kapitalista Nyugaton. A közvetítőkereskedelem felfuttatásával és egy offshore jelleggel működő vállalati hálózat kiépítésével beindították pénzszivattyújukat, amely szisztematikusan lerabolta hazánkat és hozzájárult végzetes eladósodásunkhoz is.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: N440, P260, P310, P330

Kulcsszavak: a kommunizmus története, diplomáciatörténet, nemzetközi kapcsolatok története, politikatörténet, nemzetbiztonság

Summary

Hungary's specific geopolitical characteristics made it an economic link between the two world orders during the Cold War. They established a system of contacts with former Nazi intelligence agents and officials, which later helped them to develop a special technique of intermediate trade. By the early 1970s, an economic interest group had strengthened in Hungary and exerted an increasingly powerful influence on the functioning of the party state. With the help of secret service support and financial experts connected to a Western-oriented financial network, the leaders of contemporary state-owned foreign trade companies, the so-called “impexes,” were able to freely establish companies in the bloc in the capitalist West.

By boosting brokerage trade and building an offshore corporate network, they started their money pump, which systematically plundered Hungary and contributed to its fatal indebtedness.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: N440, P260, P310, P330

Keywords: history of Communism, history of diplomacy, international relations history, political history, national security

A HÁLÓZAT MESTEREI

Az első világháborút követően nemcsak a cári Oroszországban történt bolsevik hatalomátvétel, hanem 1919 tavaszán Magyarországon is kikiáltották a Tanácsköztársaságot. 133 napig a vörös terror tombolásától szenvedett a nemzet. A kommün bukása után a népbiztosi pozíciókat betöltő vezetők és az átmeneti kommunista hatalom más prominens képviselői elmenekültek az országból, félve a felelősségre vonástól és a népbosszúszomjától. Ezen szélsőbaloldali hálózatokhoz tartozó személyek többnyire Bécsben, illetve Berlinben csatlakoztak be a Komintern munkájába, és idővel központi szerepet játszottak a sztálini titkosszolgálatok bomlasztó tevékenységében. Szerinte a nyugati világban – Nyugat-Európától Észak-Amerikáig – a Kommunista Internacionálé fontos irányító pozícióiban megtalálhatók voltak a magyarországi származással rendelkező figurák: egyes történészek egyenesen „magyar maffiaként” emlegetik ezt a csoportot (Koch, 1994). Munkájuk számos illegális tevékenységben tetten érhető, de szerepet játszottak a Komintern finanszírozásának megszervezésében és bonyolításában is.

Berlin a húszas-harmincas években a Komintern pénzügyi központjának számított, és az egykori kommünárok a nemzetközi hálózat titkos finanszírozásának biztosításában is kulcsszerepet játszottak. Varga Jenő¹ a Tanácsköztársaság alatt pénzügyi népbiztosként tevékenykedett, emigrálása után a berlini szovjet követségről szervezte a baloldali hálózatok pénzelését, majd Moszkvában ő alapította meg a Világgazdasági és Világpolitikai Intézetet, amely ugyancsak felelős volt a világforradalomra készülő bolsevik ideológia nemzetközi finanszírozásáért. De nemcsak a berlini szovjet követségre kell fókuszálnunk, ha a kommunista szervezkedés nyugati boszorkánykonyháit akarjuk feltérképezni, legalább ilyen fontos szerepet játszottak a kereskedelmi kirendeltségek is.

A szovjet típusú rendszerekben a kereskedelmet állami monopóliummá tették, így az árucserét lebonyolító cégek közvetlen ellenőrzés és irányítás alá kerültek. Üzletkötőik beszerzése és titkosszolgálati kiképzése könnyen megoldható volt, a külföldre delegáltak kiválasztása, megbízhatóságuk ellenőrzése is központilag történt. Jellemző, hogy a Szovjetunió megalakulása után a bolsevik párt gazdasági kényszerűségből bizonyos területeken megtörte az állami dominanciát, koncessziókat és korlátozott magánosításokat engedélyezett, hogy elősegítse a tőke beáramlását, de a külkereskedelem állami monopóliumán ekkor sem volt hajlandó lazítani, nem véletlenül (Seres, 2006). A bol-

sevik párt az első pillanattól kezdve követte a kommunista világforradalom eszményét, vagyis készült a világ meghódítására, ehhez egy kiterjedt hálózatra volt szüksége, amely propagandát terjesztett és információkat gyűjtött, vagyis titkosszolgálati feladatokat látott el. A külkereskedelmi kapcsolatrendszer és a külföldön létrehozott kereskedelmi képviselők kiválóan alkalmasak voltak erre a célra. Ráadásul a külkereskedelemmel együtt jár a pénzforgalom, a tőke áramlása, amely felett a szovjet hatalom nem akarta elveszíteni az ellenőrzést. A kereskedelem nem más, mint egy hálózat, amely határokon és földrészekon átnyúló élő kapcsolatrendszert foglal magába, és amely hálózatban folyamatos a pénzáramlás. Ennek segítségével egyszerűsödik az illegális pénzek mozgatása, a konspiratív kapcsolati háló fedésben tartása, vagyis remek lehetőséget teremt arra, hogy a földalatti baloldali mozgalmakat, akár az anarchista, felforgató, szélsőséges csoportokat finanszírozzák, és tökéletes művelési terep a titkosszolgálatok számára is. Már a húszas évek elején kialakították azt a szisztémát, amely 1945 után a blokk országaiban – így Magyarországon is – irányadó lett. Kereskedelmi irodákat hoztak létre Európa különböző országaiban, amelyekre diplomáciai misszióként tekintett a szovjet vezetés. Berlinben egy nyolcszáz főt foglalkoztató kirendeltség működött a húszas évek elejétől, amely a német területeken kívül tárgyalásokat folytatott a régió más országaival is, így például Magyarországgal (Seres, 2008). A Tanácsköztársaság elmenekült vezetői közül többen itt találtak menedéket. A képviselő kimagaslóan nagy létszámát propaganda- és titkosszolgálati/pénzügyi tevékenység indokolta.

A bolsevik világforradalom ideája készítette a szovjeteket arra, hogy különösen nagy energiákat fordítsanak a nyugati világ behálózására. A baloldali társutas értelmiség felhasználása mellett a titkos finanszírozás kiépítése kívánt jól szervezett konspirációt. Már a húszas évek elejétől megfigyelhető, hogy a szovjetek vegyesvállalatokat alapítottak különböző nyugati nagyvárosokban, amelynek tulajdonjogát fele részben megtartva bevontak nagyvállalatokat, bankokat, különböző tőkés konzorciumokat, és így finanszírozták a szovjet elképzeléseket. Ennek a mintának a továbbfejlesztése a kádári Magyarország gazdaságának egyik kulcsfontosságú tényezője lett – de erről kicsit később. Témánk szempontjából a másik jelentős szisztéma kimódolása szintén a Szovjetunió korai éveire tehető, és ez a közvetítő kereskedelem felhasználása a nyugati kommunista pártok illegális finanszírozásában. A bolsevik szuperhatalom – és később a megszállása alá került országok – fő szabályként csak úgy köthettek kapitalista cégekkel kereskedelmi megállapodásokat, hogy a lebonyolításba bevontak egy közvetítő céget, amely valamely nyugati kommunista szervezet tulajdonában állt, vagyis pártvállalat volt. Ezek a vállalkozások jutalékot kaptak a közvetítésért, amely az adott párt vagyont gyarapította.

A Szovjetunió az első pillanattól kezdve készült a világ meghódítására, és az erre a célra kiépített hálózat szervezése, működtetése és finanszírozása rendkívül komplex rendszert igényelt, így a már említett „magyar maffia” olyan tudásra tett szert, amelyet 1945 után kamatoztattak szülőföldjükön. Hozták magukkal a „know how-t”, és jóval az államosítások befejezése előtt megteremtették a külkereskedelem feletti ellenőrzés feltételeit.

A SZOVJETIZÁLÁS ELSŐ LÉPÉSEI

Magyarország szovjetizálása 1944 kora őszen megkezdődött, amikor a Vörös Hadsereg átlépte a magyar határokat. Az 1945 és 1947/48 közötti koalíciós időszak egy színjáték volt csupán, amelyet Sztálin azért „engedélyezett”, hogy a kommunizmusba való átmenetnek demokratikus színezetet adjon. A szovjet megszállók valós szándéka kiolvasható a kulcsfontosságú területek azonnali kisajátításából: a frontvonalak mögötti katonai közigazgatás kiépítéséből, a politikai rendőrség és a Belügyminisztérium kizárólagos kommunista irányítás alá vonásából, az igazságszolgáltatásban dolgozók ideológiai alapon történő kiválogatásából, a közigazgatásban végzett tisztogatásokból, a háborús bűnösök felkutatásának álcázott politikai leszámolásokból stb.

A tényleges politikai hatalom biztosítása mellett legalább ennyire fontos volt a gazdasági pozíciók kiépítése is. Már 1944 őszen elkezdődött az a folyamat, amely jóval az államosítások befejezése előtt megteremtette a lehetőséget a kommunisták számára, hogy a gazdasági élet ütőerén tarthassák a kezüket. A szisztémát szovjet mintára építették fel Moszkvában kiképzett „szakemberek” segítségével. A hálózatépítést és az illegális pénzügyi források megteremtését a Komintern működtetésében gyakorlatot szerzett két megbízható elvtárs, Háy László² és Vas Zoltán³ irányításával alapozták meg.

Háy László Varga Jenő tanítványa volt, mellette ismerkedett meg az illegális pénzmozgások rendszerével, a Komintern hálózatának finanszírozási módszereivel – vagyis jól ismerte a külkereskedelem fedésében végzett pénzügyi machinációkat. 1944 őszen azzal a megbízással érkezett Magyarországra, hogy mihamarabb megszervezze a külkereskedelem kommunista ellenőrzését (Borvendég, 2020).

Ezt részben úgy próbálták elérni, hogy az állami adminisztráció illetékes intézményeibe kommunista funkcionáriusokat ültettek. A koalíciós időszakban a kereskedelmi kapcsolatrendszer és a tőkeáramlás feletti kizárólagos ellenőrzés megteremtése csak részben volt megvalósítható az államigazgatáson keresztül, a kommunisták primátusát más módszerekkel is erősíteni kellett. A technika a még létező magánszférába való benyomulás, a piaci vonalon való – részben fedett – térnyerés, pártközeli cégek alapítása volt. 1944-től, a front előre nyomulásával párhuzamosan a már szovjetek által megszállt területeken a kommunista párt helyi szervezetei sorra hozták létre saját cégeiket, amelyek elsősorban a kritikus élelmiszer- és áruhiány megoldására – adott esetben annak kihasználására – alapított kereskedő vállalkozások voltak. Átláthatatlan és ezért koordinálhatatlan céghálózat jött létre 1945 végére, amely elsősorban csempészárukat értékesített a feketepiacon, így teremtette elő a párt számára az illegális bevételeket. Egységesíteni és központosítani kellett a pártvállalatok működését, ezért 1945 végén egy nagy holdingba tömörítették az érdekeltségeiket, és egy bankot is létrehoztak, amely a pénzügyi tranzakciókat bonyolította. Már ebből az időszakból is vannak adatok arra, hogy a kommunisták cégei svájci vállalatokkal és pénzintézetekkel álltak kapcsolatban, a csempészetet rajtuk keresztül bonyolították, az itt kezelt bankszámlákon gyűjtötték az illegális bevételeket (Molnár, 2009).

Számos példáját lehetne adni annak, miképpen szilárdította meg pénzügyi alapját a kommunista párt a háborút követő időszakban, miközben 1946 közepére sikerült biztosítaniuk a

felügyeletüket a kereskedelmi kapcsolatok felett is. 1947 előtt számottevő külkereskedelemről még nem beszélhetünk, hiszen a háborús jóvátétel szinte teljes egészében elvitte az ország nehezen újra induló termelésének produktumait, és a lakosság közszükségleti cikkekkal való ellátását is főleg – a kommunisták irányítása alatt lévő – csempészéssel biztosították. 1947 tavaszára elérkezett az idő, hogy a moszkovita gazdaságirányítók megkezdjék a kereskedelmi hálózatok kiépítését a nyugati világ felé.

A vörös csillag és a horogkereszt szövetsége

A szocialista Magyarország a nyugatnémet területekkel alakította ki a legszorosabb együttműködést kapitalista relációban. Ennek magyarázata történelmi okokra vezethető vissza: Magyarország hagyományosan a német ipar felvevő piaca volt, a magyar ipari beruházások német technológiát használtak, a magyar mérnökök a német nyelvet ismerték stb. Jellemző, hogy a Német Szövetségi Köztársaság (NSZK) Magyarország kereskedelmi partnerei között a negyedik helyen szerepelt a KGST időszakban is. A kapcsolatfelvételre 1947 tavaszán került sor.

Vas Zoltán, a gazdaságirányítás legfőbb adminisztratív szerve, a Gazdasági Főtanács titkáráként megbízottat küldött a nyugatnémet megszállási övezetbe azért, hogy kereskedelmi tárgyalásokat kezdjen ottani gazdaságpolitikusokkal. A kiküldött egy újságíró volt, Bródy István, aki egy ismert szépiró, Bródy Sándor fiaként látta meg a napvilágot. Bródyt három, Magyarországot ismerő tisztségviselő felkeresésével bízták meg. Egyikük Hans Englert kereskedelmi ügynök volt, aki korábban 12 évet töltött Budapesten a harmadik birodalom kereskedelmi attaséjaként.⁴ Englert kereskedelmi tanácsost elsőik között nevezték háborús bűnösnek a magyar fővárosban 1945-ben.⁵ Az újság így fogalmaz: „Főképpen a mezőgazdasági kivitel szorgalmazta, mellékesen pedig a budapesti németek nemzeti szocialista életszemléletének irányítója volt.” Englert tehát a náci birodalom egyik kulcsfigurája volt Budapesten, Bródynak mégsem volt erkölcsi kifogása az együttműködés ellen, sőt nála sötétebb alakokkal is hajlandó volt tárgyalni, pedig családját közvetlenül is érintette a holokauszt szörnyűsége: felesége szüleit 1944-ben Miskolcra deportálták, és soha nem tértek vissza.

Bródy Karl Werkmeisterrel és Herbert Schellpeperrel is tárgyalt.⁶ Mindketten náci tisztségviselők voltak, Werkmeister 1936 és 1944 között Budapesten szolgált diplomataként. Az ország német megszállása után (1944. március 19.) Edmund Veessenmayer, Hitler teljhatalmú magyarországi megbízottjának helyettese volt, ő készítette elő a zsidó deportálásokat lebonyolítását, és szerepe volt az 1944. októberi nyilas puccs⁷ kivitelezésében is. Werkmeister elkerülte a felelősségre vonást a háború után, a nyugatnémet gazdaságirányítás kulcsembere lett, ő volt a vezetője annak az intézménynek, amely a Marshall-segély elosztását, felhasználását irányította. 1954-ben megkapta az egyik legmagasabb állami kitüntetést, és 1961-ben stockholmi nagykövetté nevezték ki. Ami Schellpeper múltját illeti, szintén a hitleri időszak fontos embere volt, a náci Németország képviselőjeként ő is kapcsolatot tartott Magyarországgal. A háború alatt hosszabb időt töltött hazánkban, „ő irányította a mezőgazdasági termények Németországba való kiszállítását.”⁸

Bródy 1947-es kiküldetését hamarosan egy delegáció követte Németországba, és megkezdődtek a hivatalos tárgyalások, amelyek során éves kereskedelmi megállapodások születtek a két fél között. Magyarország meglepően jó feltételeket tudott elérni az évente kötött szerződésekben: teljesítőképességét és ipari kibocsátását gyakran meghaladó kvótákat engedélyeztek számára a nyugatnémet tartományokkal való árucsereforgalomban. A sikeres együttműködés Schellpepernek volt köszönhető, aki a Szövetségi Gazdasági Minisztérium (Bundesministerium für Wirtschaft) külkereskedelmi ügyekkel foglalkozó részlegének magyar kapcsolatokért felelős referenseként vett részt az üzleti tárgyalásokon (Gábor, 2013:240). Beszólása volt a kereskedelmi kvóták, a vásárlási kontingensek megállapításába, amelyet többször sikerrel manipulált a magyar érdekeknek megfelelően, sőt az embargó kijátszásában is segédkezett. Schellpeper hazardírozott, hiszen lebukása esetén az amerikaiak akár le is tartóztathatták volna. Ennek ellenére folyamatosan segítette a magyar kereskedelmi érdekeket, akár azzal is, hogy minisztériumi titkos információkat szolgáltatott ki, vagy az amerikai hatóságok által feltartóztatott szállítmányokat felszabadította és tovább engedte Magyarország felé. Schellpeper azon nemzeti érdekekben gondolkodó személyek közé tartozott, akik mindent megettek volna Németország újraegyesítéséért, és ennek legfőbb gátját az Egyesült Államokban látták. Ezen túlmenően meg volt győződve arról, hogy a német gazdaságnak szüksége van hagyományos piacaira. Számára hazaárulással lett volna egyenlő a keleti bloktól való elzárkózás érdekében az amerikai nyomásnak engedni.

A nyugatnémet kereskedelmi kapcsolatok intézményesülésének köszönhetően 1949-ben Frankfurtban létrehozták a magyar külkereskedelmi kirendeltséget, amelynek első vezetője Bródy István lett. A frankfurti képviselőt a hidegháború teljes időszakán keresztül fontos titkosszolgálati és diplomáciai szerepet töltött be.

A fent említett egykori náci tisztségviselőkön kívül számos olyan partnere volt a magyar külkereskedelmi adminisztrációnak, akik néhány évvel korábban a hitleri Németország elkötelezett hívei voltak. Nem ritkán háborús bűnösök élvezték a kommunisták teljes bizalmát, miközben az ország szovjetizálásának és a kommunista hatalomátvételnek egyetlen legitimációjaként a fasizmus és a nácizmus elleni küzdelem szolgált. Miközben a fasizmus elleni harcot meghirdetve számoltak le potenciális politikai ellenfeleikkel, azokat háborús bűnösnek kikiáltva, a valódi bűnösökkel jövedelmező üzleteket kötöttek. 1948/49-re létrejöttek az első államosított és monopóliummal rendelkező külkereskedelmi vállalatok – az úgynevezett „impexek” –, és ezek kizárólagos jogokat biztosítottak egyes üzletkötőknek, így a minőségi és piacképes magyar termékek (pl. méz, dió, libamáj stb.) csak rajtuk keresztül kerülhettek a nyugati piacokra – a partnerek eleinte szinte kizárólag élvonalbeli nácik közül kerültek ki.⁹ Magyarország későbbi lehetőségeire komoly kihatással voltak ezek a kezdeti üzelmek, ugyanis ebből a kapcsolati hálóból nőtt ki az a korrupciós hálózat, amely a Kádár-rendszer meghatározó, de eddig ismeretlen mélységét adta (Borvendég, 2021a).

Az államkapitalizmus kiépülése

A nyugati baloldali mozgalmak támogatására alkalmazott közvetítő kereskedelem jelentette a magyarországi hálózat számára a fő csapásirányt, amelyet aztán továbbfejlesztve és kiszajátítva kiépült az az unikális szisztéma, amelyben Magyarország egyfajta gazdasági hídként jelent meg a két világrénd között, és amely hosszabb távon az ország kifosztásához vezetett.

A közvetítő kereskedelem, vagyis a reexport lényege, hogy két ország közötti áruforgalomba belép egy harmadik ország szereplője, a reexportőr, aki az import oldalon vevőként, az export oldalon eladóként jelenik meg. A közvetítő cég haszna vagy a jutalékból származik, vagy abból a különbözetből, amely az importőrnek fizetett ár és az exportőrtől beszedett ellenérték között van. A reexportüzletek előnye volt a hidegháborús környezetben, hogy titokban lehetett tartani az áru származási országát. Ehhez csak egy plusz kört kellett beiktatni: amennyiben az áru érintette a közvetítő cég országát, tehát nem direkt szállítás történt a két üzletfél között, akkor lehetőség volt az áruk átcsomagolására, papírjainak kicserélésére is – „neutralizálásra”, ahogy a kereskedelemben nevezik ezt az eljárást. Ezzel a nyugati cégek kijátszhatták a szigorú embargós előírásokat, hiszen közvetlenül csak a közvetítővel álltak kapcsolatban, a tényleges vevőről hivatalosan nem kellett tudniuk, illetve sokszor nem is tudtak. Mindezzel együtt a korszakban a bilaterális kapcsolatok voltak jellemzők, a reexport nagyobb volumenű alkalmazása magyar sajátosság volt, különösen a hetvenes évek elejétől – ennek fontos ideológiai és pénzügyi okai voltak.

Az amerikai hírszerzés már az ötvenes években figyelte erre az erősödő tendenciára, amely kifejezetten a magyar külkereskedelem sajátja volt, és gyanakodva figyelték a különleges árumozgásokat. A reexport tevékenység szembetűnő gyakorisága és folyamatosan növekvő szerepe arra készítette a CIA-t, hogy egy elemzést készítsen a jelenségről, felmérve a reexport hatásait és ennek hasznát.¹⁰ Úgy gondolták, egyértelműen a kapitalista profitorientált üzletek tipikus példájával állnak szemben: Magyarország számára kiemelten fontos a valutaszerezés, így a tervutasításos szocialista gazdaság mögött kiépítettek egy tőkés viszonylatban értelmezhető mechanizmust, amely keményvalutát termelt a kincstár számára. Adataik szerint a reexport sok esetben veszteséges eredménnyel zárt, de mégis erőltették az ilyen üzletkötéseket, olyannyira, hogy ennek aránya magasabb volt a világ bármely más országához képest: 1955-ben a külkereskedelmi forgalom 12%-át tette ki a reexport. 1956-ban a Szovjetunió által kötött reexport ügyletek a külkereskedelem 7,4%-át tették ki, míg az NDK-ban az 1%-át, Ceylonban 5,5%-át, az Egyesült Királyságban 3,8%-át, de Japánban például csak 0,3% volt az ilyen jellegű ügyletek aránya.¹¹

Mint említettem a közvetítő kereskedelmet a kommunista testvérpártok támogatása miatt preferálta a szovjet blokk, de az adatok értelmezése meglepő eredményt mutat. 1957-ben a magyarországi reexport háromnegyede a szabad világba érkezett ugyan, de ami igazán meglepő, ennek a 45%-a onnan is indult, magyarán: két nyugati állam közötti kereskedelmi kapcsolatba lépett be egy magyarországi cég.¹² A magyarázatot részben politikai okokra lehet visszavezetni, de a gazdasági megfontolások nagyobb súllyal estek latba. Az amerikai elemzők is megállapították, hogy ezeknek a reexport üzleteknek a nagy hányada veszteséges a magyar közvetítők számára, vagyis a magyar államnak kárt okoznak. Olcsóbban adták tovább az árut, mint amennyiért megvásárolták. Lehet azzal érvelni – és a CIA szakértői ezt meg is tették –, hogy a szocialista blokkban akkora szükség volt konvertibilis valutára, amiért még az anyagi veszteséget is bevállalták, de a kérdés sokkal árnyaltabb. Ezzel a tevékenységgel Magyarország egy olyan piaci szerepet vállalt magára, amellyel rést ütött a vasfüggönyön: biztosította a tőke áramlását a kétpólusú világrendben és lehetőséget teremtett a különböző tiltott termékek, érzékeny technológiák akadálytalan kereskedelmére.

A reexport nagyarányú alkalmazása számos áttételes előnyt biztosított Magyarországnak, kezdve a valutaszerzéstől olyan kereskedelmi kontingensek elnyeréséig, amelyet saját forrásból nem tudott volna az ország teljesíteni. Például a harmadik világ piacain rendszeresen kaptunk kedvezményeket, mint új üzleti partner, így nagy mennyiségű kávé és kakaót tudtunk kedvezményesen Európába szállítani. De ennél is fontosabb volt, hogy a magyar külkereskedelmi elit meglátta a lehetőséget az egyéni gyarapodásra: az eredendően ideológiai szempontok miatt kialakított gyakorlatra rátelepedett egy másodlagos korrupciós hálózat. Azon szállítások után, amelyek veszteségesek voltak a magyar állam számára, az extraprofitot bezsebelő nyugati cég jutalékot csorgatott vissza az üzletek megkötésében segítséget nyújtó cégeknek, üzletkötőknek. A rendszer magában hordta a visszaélések lehetőségét, ráadásul a kenőpénzek eltüntetése sem jelentett különösebb nehézséget. A külkereskedelem a titkosszolgálatok műveleti terepe volt, vagyis az illegális és titkos műveletek finanszírozására szükség volt illegális és titkos pénzek mozgására is. Alkotmányos költségnek, titkos jutalékoknak nevezik az iratokban ezeket az összegeket, amelyeknek ugyan volt egy központilag meghatározott kezelési és könyvelési rendszere, a valóságban mégis nehéz volt nyomon követni a pénzmozgásokat, könnyen ki lehetett játszani az előírásokat, ráadásul lebukás esetén sem volt egyszerű bizonyítani, hogy a pénz titkos magánszámlákra került, vagy felhasználták azt valamiféle hírszerzési akcióra (Borvendég, 2018:43-58).

A „maffiaállam” felemelkedése

A hatvanas évek Magyarországon – a kádári konszolidáció kiépülésével párhuzamosan – egy új gazdasági érdekcsoport felemelkedését figyelhetjük meg, akiket külkereskedelmi lobbiként neveztem meg a témát boncolgató könyveimben. Az érdekcsoport tagjai állami külkereskedelmi vállalatok vezetői, üzletkötők, bankárok, pénzügyi szakemberek, titkosszolgálati tisztek és pártállami vezetők közül kerültek ki. Gazdagodásuk és nemzetközi (főleg nyugati) kapcsolatrendszerük szélesedése olyan erővé tette őket a magyar belpolitikai életben, hogy egyre hatékonyabb nyomást tudtak gyakorolni a gazdaságpolitika irányaira. A szocialista keretek biztosították számukra a monopóliumot a külföldi piacokra való kijutásban, az ő kezükben volt a késztermékek forgalmazása, de az ipari termeléshez szükséges nyersanyagok beszerzését is a külkereskedelmi vállalatok végezték. A kereskedő cég nem volt közvetlenül érdekelt abban, hogy a termelés gazdaságos legyen, így elsődlegesen a partner korrupciós hajlandósága döntött egy-egy üzlet megkötésénél. Az iparvállalatok észlelték az anomáliát, és igyekeztek a politikai döntéshozókat rászorítani arra, hogy valamilyen formában szankcionálja az impexek visszaéléseit, de a próbálkozások eredménytelenek maradtak (Borvendég, 2021b:19-24).

Az 1968-ban újjá indított új gazdasági mechanizmus is kísérletet tett a külkereskedelmi lobbival szemben a hatalmának visszaszorítására. Az ipari létesítmények vezetői igyekeztek nyomást gyakorolni a pártvezetésre, hogy visszakaphassák a kereskedelmi jogot, de csak rész sikereket könyvelhettek el. Voltak ugyan stratégiaileg fontos vállalatok, amelyek egyedi elbírálás alapján megkapták a külkereskedelmi jogot – például a Videoton –, azonban a jóváhagyások mögött nem egyszer titkosszolgálati érdekek is álltak: a Videoton esetében például kifejezetten az embargós beszerzések megkönnyítése volt a cél. 1982-ben a 450 iparvállalatból mindössze

31-nek volt jogosultsága ahhoz, hogy megjelenjen a nemzetközi piacokon (Berkó, 1983:64). A teljes külkereskedelmi forgalom hetven százalékát egészen a nyolcvanas évek végéig a külkereskedelmi vállalatok bonyolították (Tímár, 1989:63). A termelést végző cégek közvetlen piacra jutása még ebben a korlátozott mértékben is ellentétes volt a külkereskedelem irányítói, haszonélvezői érdekeivel, így mindent megtettek, hogy ezek a kísérletek kudarcba fulladjanak. A gazdasági mechanizmus a hetvenes évek elejére kifulladt, a rendszer korrekciójára tett kísérletek elhaltak. Ezzel párhuzamosan ez a nyugati kapcsolatokkal rendelkező érdekcsoport elérte legnagyobb sikerét.

Salusinszky István, az érdekcsoport pénzügyi vonalának egyik erős embere – moszkvai, majd római kereskedelmi attaséi kiküldetése után – 1964-ben a Magyar Külkereskedelmi Bank (MKB) élére került. Bankelnöki ideje alatt következetesen képviselte azt a nézetet, hogy az ország érdeke és a külkereskedelem fejlesztése megköveteli a külkereskedelmi vállalatok cégalapítását Nyugaton, és fontos, hogy ezt minél kevesebb bürokráciával bonyolíthassák le. Az új gazdasági mechanizmus beindításával az MKB-hoz került a kapitalista világban működő magyar érdekeltségek felügyelete, azonban az alapítás egyedi engedélyhez kötött maradt, így jelentős számban nem tudtak megjelenni magyar kereskedő cégek a vasfüggöny túloldalán. Salusinszky évről-évre nyomatékosította a bank beszámolóiban, hogy a gazdaság érdekei megkívánják az adminisztrációs akadályok elhárítását, és 1972-ben megtört a jég. Megszületett a 28/1972-es pénzügyminiszteri rendelet, amely lehetővé tette, hogy a magyar állami tulajdonban lévő és monopóliummal rendelkező külkereskedelmi vállalatok külön engedély nélkül leányvállalatokat hozhatnak létre a nyugati országokban, akár külföldi tőke bevonásával is. Ez a vegyesvállalati szisztéma hasonló ahhoz, amit a Szovjetunió is alkalmazott már a húszas évektől kezdve. Magyarországon ilyen cégek alapítására csak az impexek kaptak engedélyt, a vállalatok alapítását egyszerű bejegyzéshez kötötték, pénzügyi felügyeletet a Pénzügyi Központ gyakorolt felettük. A cégek csak külföldi székhellyel jöhettek létre, magyarországi központtal rendelkező vegyesvállalat alapítását csak 1977-től engedélyezték – a Siemens piaci behatolását elősegítve –, de nagyon korlátozottan. A működő tőke beáramlására, a befektetések tömeges megjelenésére csak az 1988-ban életbe lépő társasági törvény megszületése után volt valódi lehetőség.

1972 után gombamód kezdtek szaporodni a nyugati világban a magyar résztulajdonban álló vegyesvállalatok. A jogszabályi környezet, amelyben létrejöttek, jóval szabadabbak voltak a hazai szabályozáshoz képest. Jogi személyként maguk is alapíthattak cégeket, amelyek már nem voltak bejegyezve Magyarországon, azok további vállalkozásokat hozhattak létre, vagyis kiépült egy offshore jelleggel működő céghálózat, amely kisajátította a reexport tevékenységből származó bevételeket, vagyis rátelepült a korrupciós kapcsolatrendszerre. Ezeknek a cégeknek a számáról jelenleg nem rendelkezünk adatokkal. Az eddigi kutatások azt támasztják alá, hogy a szovjet érdekszférában Magyarország élen járt a nyugati kooperációk és vegyesvállalatok létrehozásában. Pontos adataink eddig Ausztria vonatkozásában voltak. Ezek szerint a hetvenes évek elején a szatellitállamok és Ausztria között létrejött kooperációs szerződések közel kétharmadában Magyarország vett részt (Pogány, 2006:149). Még ennél is beszédesebb adat, hogy az Ausztriában működő és a KGST országaihoz köthető 53 vegyesvállalat közül 33 cég magyar érdekeltség volt (Pogány, 2006:151). A társult tag státuszában lévő Jugoszláviát

nem számítva, Magyarország mellett tíz tagországa volt a gazdasági szervezetnek, vagyis, ha arányaiban nézzük, a többi tagállam átlagosan fejenként két vállalattal büszkélkedhetett a semleges osztrák államban. Beszédes arányok, mindenképpen jelzésértékűnek tekinthető és alapvető különbséget jelez a magyar gazdaság működését és szerkezetét tekintve a szovjet blokk többi országához képest. A nyolcvanas évek közepén nagyjából 200 magyar tulajdonban lévő vegyesvállalat működött a kapitalista világban, de megbecsülni sem tudjuk, hogy hány olyan cég létezett, amelyeket ezek a leányvállalatok hoztak létre. Nem véletlen, hogy az amerikai titkosszolgálat is fontosnak érezte az információgyűjtést és elemzést.

Bár Magyarország és az Egyesült Államok között nem volt jelentős a külkereskedelmi forgalom,¹³ az 1972-es jogszabályi változtatásra hamar felfigyeltek. 1972-ben Fekete János¹⁴ egy pénzügyi delegáció élén Washingtonban járt, ahol bejelentette, hamarosan engedélyezni fogják a vegyesvállalatok alapítását várhatóan úgy, hogy a magyar többségi tulajdont megőrzik ezekben a vállalkozásokban. Annak ellenére, hogy a vegyesvállalatok alapításában 1972 után tapasztalható igazi felfutás, az amerikai hírszerzés már ekkor úgy fogalmazott, Magyarország – Jugoszlávia mellett – hosszú ideje vezető szerepet játszik a blokkon belül a vegyesvállalatok létesítésében. Hozzá tették, alapvető különbség van a magyar szabályozásban, hiszen míg a jugoszlávok engedélyezik, hogy országuk területén beruházásokat hajtsanak végre a nyugati cégek, Magyarországon ugyanez nem lehetséges. Valóban: Magyarország nem bevonzotta a tőkét, hanem kifelé áramoltatta. Az említett lobbicsoport a külkereskedelmi forgalom egy részét kiszervezte nyugati cégeibe, és a nyereséget kint tartotta. Az is jellemző, hogy 1972 után Magyarországról már nem került a nyugati kommunista pártvállalatok kasszájába olyan támogatás, amely a közvetítő kereskedelemről származott volna (Szilágyi, 2015:55), ugyanis a reexport tevékenységből kivonható pénzek a lobbij tagjainak saját zsebébe, illetve a mögöttük álló nyugati érdekkörökhöz kerültek.

A vegyesvállalati szisztéma komoly károkat okozott a gazdaság számára. A reexport üzletek gyakorlati kivitelezésére és volumenére röviden ismertetek egy példát, amely állatorvosi lóként mutatja a rendszer aljasságát (Borvendég, 2021b:127-186). 1979 után az Egyesült Államok embargó alá helyezte Iránt, ahol iszlamista fordulat következett be, az iráni olajra viszont változatlanul szüksége volt. A hidegháborús piacon ismert volt Magyarország közvetítő szerepe, így nem véletlen, hogy az USA legnagyobb magán olajvállalata a Philipp Brothers (Phibro) magyar partnereket keresett a tilalom kijátszására. Fekete János segédletével az amerikai cég képviselői megállapodást kötöttek a Mineralimpex vezetőségével, hogy rajtuk keresztül fogják szállítani az iráni olajat a tengerentúlra. A Mineralimpexnek volt egy vegyesvállalata Bécsben, amelynek fele részben az impex, fele részben pedig egy bécsi cég, a Baustoffimportkontor volt a tulajdonosa. A céget Mineralkontornak hívták. A megállapodás szerint a Mineralimpex vásárolta meg az olajat Iránban OPEC árakon, és a Mineralkontoron keresztül adta tovább az amerikai Phibronak 10%-kal olcsóbban. Magyarország minden dolláron 10 centet veszített, és ez a konstrukció egészen a rendszerváltás küszöbéig, 1989 végéig változatlan maradt. Egy évtizeden keresztül csordogált az iráni olaj Amerika felé, sok százmillió dolláros veszteséget okozva a szocialista Magyarországnak. Mi volt benne mégis az üzlet? Minden egyes szállítás után az amerikai fél a realizált nyereségből 1-2% jutalékot adott vissza a Mineralkontor két vezetőjének a zsebébe. A Mineralimpex vezérigazgatója, Russay István

gyakorolta magyar részről a tulajdonosi jogokat a Mineralkontorban, az osztrák tulajdonost Heinrich Korzilnak hívták.

A magyar kémelhárítás az első pillanatban észlelte az anomáliákat, és jelentette a pártvezetés és a kormányzat felé, de semmi visszajelzést nem kapott. Egyértelmű utasítás hiányában továbbra is szemmel tartotta az üzletet, gyűjtötte az adatokat, de nem avatkozott közbe. 1986-ban Russay István meghalt. A Mineralimpex új vezetője, Tóth József változatlan formában fenntartotta a konstrukciót, de a kémelhárítás úgy döntött, hogy legalább a Russay nevén lévő vagyont megpróbálja beazonosítani, és visszahozni Magyarországra. Három évig tartott az akció, amelynek során számos svájci, osztrák, liechtensteini bank trezorját felnyitották, de csak a Russay nevén lévő vagyon töredékét tudták beazonosítani, és annak is csak egy részét tudták számszerűsíteni, hiszen számos kötvény, alapítvány- és cégirat került elő, amelyek mögé nem tudtak értéket állítani. Az előkerült összeg Magyarország 1989-es költségvetési hiányának 19%-a volt! Tudjuk, hogy ugyanennyi pénzt tett zsebre az üzletekből Korzil Heinrich is, és a nyomozás három éve alatt a továbbra is működő üzletben több pénz tűnt el, mint amennyit megtaláltak. (Hozzá kell tenni, hogy a fellelt összeg további sorsáról sincsenek információink, bizonyíthatóan ennek is csak egy töredékét hozták vissza az országba.)

Ez csak egyetlen példa a reexport felhasználásával végzett visszaélésekre, amelynek mértéke máig ismeretlen. Egy angol bankárcsoport számítása szerint Magyarországról 1980 és 2010 között 242 milliárd dollár áramlott ki offshore-ba (Henry, 2012), ez a 2010-es államadósság 2,8-szorosa, és a vonatkozó harminc év alatt megtermelt teljes nemzeti jövedelem egyharmada. Tudjuk, hogy a szocialista nagytőkések nem 1980-ban kezdték az offshore tevékenységet hazánkban, hanem legalább 1972-ben, így ez az összeg magasabb lehet. Ezek az összefüggések alapvetően írják át eddigi tudásunkat a „gulyáskommunizmusról”, új megvilágításba helyezik a kádári konszolidációt és eladósodást, és felvetődik az a kérdés, hogy mindezt miért hagyta a pártállami vezetés. Feltehetően a szovjet imperialista törekvések kiszolgálása volt az ok, amiért a megszállók is és a pártvezetők is szemet hunytak a gazdasági maffia ténykedése fölött: ennek a céghálózatnak a segítségével hatékonyan ki lehetett játszani a COCOM-lista kötelmeit. Magyarország a nyolcvanas évek elejére Moszkva legfontosabb embargós beszállítója lett.

Ezt az összefüggést nem lehet figyelmen kívül hagyni akkor sem, amikor Magyarország 1945 és 1990 közötti történetének feltárása a célunk, de hazánk hidegháborúban játszott nemzetközi szerepvállalása tekintetében is új vizsgálati szempontokat kínál. Összehasonlító elemzésekre is szükség lesz ahhoz, hogy megállapítsuk, mennyiben volt sajátos ez a helyzet a régió többi országához viszonyítva, kijelenthetjük-e, hogy egy ránk kiosztott szerep következménye mindez, vagy az események véletlen láncolata sodorta hazánkat ilyen kiszolgáltatott helyzetbe.

Hosszabb távon nemcsak az ország eladósításának kérdéséről van szó, hanem politikai és morális következményekről is. A nyolcvanas évek elejére nyilvánvalóvá vált, hogy a Szovjetunió már nem fogja sokáig bírni a versenyt, a kétpólusú berendezkedésnek hamarosan vége lesz. Azok a pénzügyi hálózatok, amelyek profitáltak a Magyarországhoz köthető offshore birodalom működéséből, érdekeltek voltak abban, hogy a politikai rendszer összeomlása után se változzanak pozícióik, eddigi monopóliumukat jelentős versenyelőnyre konvertálhassák szabadpiaci körülmények között is. Ennek megfelelően beleszóltak a magyar belpolitikába,

manipulálták a rendszerváltoztatás menetét. A pártállam lebontása ekkor már kevés volt, a hálózatokat kellett volna felszámolni, de erről mélyen hallgattak azok, akik rendelkeztek valamilyen ismerettel minderről. Felelősségük éppen ezért felmérhetetlen hazánk kifosztásában, az igazságtétel és a legalább részbeni reprivatizáció elmaradásában. A rendszerváltoztatás során a magyar gazdaság teljesen kiszolgáltatott lett, a magyar társadalom nagy része pedig vesztesként került ki az átmenetből. A diktatúra intézményrendszerét felváltotta a demokratikus berendezkedés, de a posztkommunista erők globális érdekhálózatának befolyása és ráhatása a gazdasági életre, a sajtóra és végeredményben a belpolitika történéseire változatlan maradt. Magyarországi gazdasági értelemben nem nyerte vissza szuverenitását a szovjetek kivonulása után sem.

JEGYZETEK

- ¹ Varga (Weiss) Jenő (1879. Nagytétény–1964. Moszkva) először péknek tanult, majd földrajz-történelem szakos tanári diplomát szerzett. A századelőn a szociáldemokraták balszárnyához tartozott, a Tanácsköztársaság alatt először pénzügyi népbiztos lett, majd különböző gazdaságirányítási pozíciókat töltött be népbiztosi rangban. A kommün után külföldre menekült, Bécsben, Berlinben majd a Szovjetunióban élt. Berlinben a Komintern gazdasági központjának létrehozásával szerzett elismerést, Moszkvában 1927-ben megalapította a Világgazdasági és Világpolitikai Intézetet. Számos tanulmányát, könyvét kiadták, a kommunista közgazdászok tekintélyévé vált, a Szovjet Tudományos Akadémia tagja volt, de tiszteletbeli tagjának fogadta a Magyar Tudományos Akadémia is. Szerepe volt a bolsevik típusú kényszermunkatáborok ötletének kidolgozásában. A civil lakosság munkaerejének felhasználását a háborús károk helyreállításában – vagyis málenkij robotra való elhurcolásukat – gazdasági észszerűsége hivatkozva vetette fel.
- ² Háty László (1891–1975) eredeti végzettségét tekintve orvos volt, már diákként szimpatizált a baloldali mozgalmakkal. A kommün után Bécsbe, onnan pedig Berlinbe küldték. Varga Jenő mellett kezdett gazdasági ügyekkel, elsősorban a Komintern pénzügyeivel foglalkozni a berlini szovjet követségen, majd 1929-ben került a kereskedelmi kirendeltségre. Itt világpiacon elemzéseket készített, valamint részt vett a Német Kommunista Párt munkájában is. 1933-ban Moszkvába került, a Varga Jenő által létrehozott és vezetett Világgazdasági és Világpolitikai Intézetben külkereskedelmi területen dolgozott. 1945-ben tért haza azzal a feladattal, hogy biztosítsa a kereskedelem kommunista felügyeletének megszervezését.
- ³ Vas (Weinberger) Zoltán (1903–1983) a budapesti kommün idején csatlakozott a kommunista mozgalomhoz, a Kommunisták Magyarországi Pártjának tagja, a Vörös Hadsereg katonája lett. A két világháború között hosszú időt töltött börtönben, először 1921-ben tartóztatták le, de a következő évben egy fogolycserének köszönhetően a Szovjetunióba került. A Komintern ügynökeként tért vissza 1925-ben, de nem sokkal később ismét bebörtönözték, 1940-ben – Rákosi Mátyással együtt – egy újabb fogolycserével került vissza a Szovjetunióba. A Vörös Hadsereg katonájaként lépte át Magyarország határát 1944-ben. A háború után a Gazdasági Főtanács titkára, majd az Országos Tervhivatal elnöke lett. 1953-ban megfosztották tisztségeitől, a készülő cionista per egyik kiszemelt áldozata volt, de Sztálin halála megmentette őt saját elvtársaitól. Az első Nagy Imre kormányban (1953. július 4.–1955. április 18.) a Minisztertanács titkárságának vezetője volt, majd Nagy bukása után Vas Zoltán is háttérbe szorult. Az 1956-os forradalom alatt közellátási kormánybiztos volt, Nagy Imréekkel együtt menekült a jugoszláv nagykövetségre. A Nagy Imre perből kihagyták, kegyelemben részesítették.
- ⁴ Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára (Hereafter ÁBTTL) 3.2.1. Bt-489. 16–17. Jelentés, 1951. május 30.
- ⁵ (h. e.): Itt a magyarországi német háborús főbűnösök első listája. Képes Figyelő, 1945/2. 1.
- ⁶ Bródy István: Se vaj – se ágyú. Haladás, 1947. június 19. 9.
- ⁷ Horthy Miklós kormányzóknak a háborúból való sikertelen kiugrási kísérletét követően, 1944. október 15–16. között a szélsőjobboldali és németbarát párt, a Nyilaskeresztes Párt német segítséggel államcsínyt hajtott végre. Az új miniszterelnök Szálasi Ferenc lett. A nyilasok uralma alatt újra megkezdtek a zsidóság deportálását, gettókat alakítottak ki, ahol súlyos atrocitások, gyilkosságok történtek.
- ⁸ ÁBTTL 3.2.4. K-472. 45. Tanulmányozási terv, 1952. április 21.

- ⁹ Fontos monopóliumokat kapott a magyar exporttermékekre például Kurt Becher, vagy Karl Bickenbach. Becher volt a felelős azért, hogy a zsidó nagypolgárság vagyonát – de valójában a teljes magyar nagyipart – átjuttassák az SS kezére Magyarország német megszállása idején. Bickenbach segített Bechernek a saját zsebre ellopott ingóságokat a nyugati piacokon értékesíteni a háború idején, később ő is üzleti vállalkozásokba kezdett. Elsősorban magyar külkereskedelmi cégekkel állt kapcsolatban a negyvenes évek végétől. Hatalmas mennyiségű jutalékot tett zsebre a magyar külkereskedelmi vállalatoktól, annyira beágyazott volt a magyar kommunista körökben, hogy gyakran már automatikusan olyankor is utalták a kenőpénzt számára, amikor személyesen nem is működött közre az adott üzlet megkötésében. 1956-ban 1 216 400 devizaforintot tehetett zsebre tíz magyar külkereskedelmi vállalattól jutalék gyanánt, míg 1957 első háromnegyed évében 1 327 000 devizaforint került a számlájára. (Az éves átlagkereset ekkor Magyarországon nagyjából 12 ezer forint körül volt.) Az 1956-os forradalom idején leállt Magyarországon az ipari termelés, ez Bickenbachnak jövedelem kiesést okozott, és az amúgy likviditási problémákkal küzdő magyar állam hajlandó volt számára kárpótlást fizetni.
- ¹⁰ Central Intelligence Agency, Freedom of Information Act Electronic Reading Room (hereafter: CIA FOIA) Economic Intelligence Report – The Role of Reexports in Hungarian Foreign Trade. 1959. június. (<https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79R01141A001400100002-2.pdf>)
- ¹¹ Az 1956-os magyar adatok a forradalom miatt nem alkalmasak összehasonlításra, de azt hozzá kell tenni, hogy az első háromnegyed évben bonyolított kereskedelmi ügyletek 10%-a ekkor is reexport volt.
- ¹² A CIA adatai szerint 1957-ben a magyar reexport 33%-a két nyugati ország között bonyolódott, 43%-ban keleti áruk találtak gazdát Nyugaton, 11%-ot tett ki a blokkon belüli reexport, és a fennmaradó rész pedig a nyugati termékek keleti blokkba való közvetítését jelentette.
- ¹³ A CIA 1965 és 1972 között ismerteti a két ország közötti kereskedelmi forgalom növekedését. 1965-ben 11,4 millió USD volt az összértéke a Magyarországra és az USA között lebonyolított kereskedelemnek, 1972-re ez az érték elérte a 35,3 millió dollárt. CIA FOIA, Intelligence Memorandum – Trading and Cooperation with Hungary, 1973. március. (<https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP85T00875R001700050031-1.pdf>)
- ¹⁴ Fekete János (1918–2009) bankár, a Magyar Nemzeti Bank első elnökhelyetteseként a kommunista pénzügyi politika első számú irányítója volt. Már a háború végén besorozta őt a szovjet titkosszolgálat, az NKVD, majd a helyi államvédelmi szervekkel együttműködve építette fel pénzügyi karrierjét. A Kádár-rendszer meghatározó gazdasági politikusa és szakembere lett, a nemzetközi pénzpiacokon ismert és elismert bankár. Az ő irányításával folyt a hetvenes évektől a nagyarányú hitelfelvétel, amely lényegében Magyarország tudatos eladósítását jelentette. Rossz árfolyampolitikájával szintén hozzájárult az ország eladósodásához.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Berkó Lilli (1983): Az iparvállalatok külkereskedelmi joga mint a strukturális alkalmazkodás eszköze. *Ipargazdasági Szemle*, 1983/3. 62–75.
- Borvendég Zsuzsanna (2018): *A Cég megnyertjei – a megnyertek cégei. Titkosszolgálati vállalatalapítások és valutakitermelés a Kádár-rendszer idején.* ÁBTL–NEB, Budapest.
- Borvendég Zsuzsanna (2020): Hidegháborús hungarikum. A magyar külkereskedelem sajátosságai a CIA szemszögéből. In: Berta Péter – Vizi László Tamás (szerk.): *A Magyarországotól Intézet évkönyve 2019.* Magyarországotól Intézet, Budapest, 2020. 61–81.
- Borvendég Zsuzsanna (2021a): *Fabulous Spy Games. How International Trade Networks with the West Developed after 1945.* Magyarországotól Intézet, Budapest. (https://mki.gov.hu/assets/books/mki_2021_fabulous.pdf#joomlaImage://local-assets/books/mki_2021_fabulous.pdf?width=0&height=0)
- Borvendég Zsuzsanna (2021b): *The Ages of the Impexes.* Magyarországotól Intézet, Budapest. (https://mki.gov.hu/assets/books/mki_2021_impexes.pdf#joomlaImage://local-assets/books/mki_2021_impexes.pdf?width=0&height=0)
- Gábor Péter (2013): *Jóváítélet és külkereskedelmi orientációváltás Magyarországon, 1944–1949/51.* Pécs, Pécsi Tudományegyetem BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola, doktori értekezés. (<https://idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/gaborpeterphd.pdf>)
- Henry, James S. (2012): *The Price of Offshore Revisited. New Estimates for 'Missing' Global Private Wealth, Income, Inequality*

- and Lost Taxes*. Tax Justice Network. (http://www.taxjustice.net/cms/upload/pdf/Price_of_Offshore_Revisited_120722.pdf); *Capital Flight from Developing Countries: the Top 20 Losers*. Tax Justice Network. http://static.guim.co.uk/sys-images/Observer/Pix/pictures/2012/07/22/gu_wealth-offshore-02.jpg
- Koch, Stephen (1994): *Double lives Stalin, Willi Münzenberg and the Seduction of the Intellectuals*, HarperCollins Publishers, London.
- Molnár János (2009): „A másodrendű vádlott.” Villányi András elítélésének és rehabilitációjának rekonstruálása. *Múltunk*, 2009/1. 133–134.
- Pogány Ágnes (2006): Co-operation through the Iron Curtain: Economic Relations between Austria and Hungary after the Second World War. In: Enderle-Burcel, Gertude et al. (eds.): *Gaps in the Iron Curtain. Economic Relations between Neutral and Socialist Countries in Cold War Europe*. Jagiellonian University Press, Kraków. 142–162.
- Seres Attila (2006): A szovjet piac „meghódítása” és a magyar tőke Trianon után. Iratok a szovjet–magyar vegyes kereskedelmi társaság történetéhez (1923). *Századok*, 2006/1. 79–125.
- Seres Attila (2008): Magyar külkereskedelmi politika és a szovjet piac az 1920-as években. *Történelmi Szemle*, 2008/3. 407–433.
- Szilágyi Gábor (2015): Az MDP és az MSZMP a „guruló dollárok” rendszerében. In: Kiss Réka – Soós Viktor Attila (szerk.): *Kéletről Nyugatra. A kommunista mozgalom titkos pénzei*. Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest. 7–70.
- Tímár Máttyás (1989): *Szürke pénzügyek*. Magvető Kiadó, Budapest.